

Урусхон (ᠤᠷᠤᠰᠬᠠᠨ ᠬᠠᠭᠤᠨ; 1377 йилда вафот этган, Мухаммад-Урус, Ўрис, Арис, Ирис, Орис хон номи билан ҳам танилган) — 1368 йилдан Олтин Ўрданинг Шаркий кисми хони, 1372-1374 ва 1375 йиллар Олтин Ўрда хони. Ўз хукмронлиги даврида у шаркий Дашт-и Кипчокни бирлаштиришга эришди.

Баъзи маълумотларга кўра, у Тўкатимурийлар сулоласидан — Жўчининг ўгли Тўка(й)-Темур авлодидан, бошка манбаларда Жўчининг яна бир ўгли Ўрда-Эжен авлоди деб аталади. Урусхон авлодлари Козок хонлигида хукмронлик килган.

Урусхоннинг насл-насаби хакида бир канча манбалар мавжуд. Улардаги маълумотлар бир-биридан фарк килади. Баъзи маълумотларга кўра, у Чингизхоннинг ўгли Жўчи ўгли Тўка(й)-Темур авлодидан бўлган. Бошкаларга кўра, у Жўчининг яна бир ўгли Ўрда-Эжен (Ўрда) авлодидандир.

Шу билан бирга, турли манбаларда Урусхон аждодларининг турли насабномалари келтирилган. Манбаларнинг биринчи гурухига куйидагилар киради:

- «Муизз ал-ансаб». 829 (1426) йилда Темурий Шохрух топшириги билан номаълум муаллиф томонидан тузилган. Унда куйидаги насабнома келтирилган: Тўкай-Темур - Урунгош - Ачик - Бактук - Темур-Хўжа - Бадак - Урусхон.
- «Таварих-и Гузида-йи Нусрат Наме» («Нусратнома»). 1504 йил атрофида ёзилган. Унда куйидаги насабнома келтирилган: Тўкай-Темур — Уз-Темур — Хўжа — Бадик — Урусхон.
- «Шаджара-йи турк». Хива хони Абулгози (1603—1664) асари. Унда куйидаги насабнома келтирилган: Тўкай-Темур — Уз-Темур — Хўжа — Бадакул — Урусхон.
- «Чингизнома». Утемиш-Хўжа рисоласи, 1550 йил ёзилган.
- «Бахр ул-асрор». Тарихчи Мухаммад ибн Вали асари, 1634—1640 йилларда ёзилган.

Иккинчи гурухга куйидагилар киради:

- «Мунтпахаб ат-таворих-и Муини», ёки «Номаълум Искандар». Муин ад-дин Натанзий томонидан 1413/1414 йилларда ёзилган. Унда куйидаги насабнома келтирилган: Орда — Кули — Тумакан — Нўгай — Саси-Бука — Эрзен — Чимтай — Урусхон
- «Нусах-и джаханара». Ал-Гаффорий асари, 1564—1565 йилларда ёзилган. Унда куйидаги насабнома келтирилган: Орда — Кули — Нукай — Саси-Бука — Эрзен — Чимтай — Урусхон.
- «Тарих-и Хайдари». Хайдар ибн Али Хусайний Розий 1611 ва 1619 йиллар оралигида ёзган. Унда куйидаги насабнома келтирилган: Орда — Кули — Букай — Саси-Бука — Идерен — Жижай — Урусхон.
- «Жоми ад-дувал». XVII асрда яшаб ўтган усмонийлар тарихчиси Мунажжим-баши асари.

Бир катор замонавий тарихчилар Урусни Тўка-Темурнинг авлоди деб ҳисоблайдилар ва Муизз ал-ансаб томонидан келтирилган насабнома маълумотлари афзалроқ деган хулосага келишади, аммо бошқа тарихчилар Урусни Чимтойнинг ўгли деб ҳисоблашади.

Сигнок хони

1361 йилда Олтин Ўрда Шаркий қисмида Хон Чимтойнинг ўлимидан кейин ўзаро кураш бошланди, унда қолиб чиққан Чимтойнинг ўгли Урус 1368 йил Сигнокда хон бўлди. У Шаркий Дашт-и-Кипчокни бирлаштиришга муваффақ бўлди. Бу даврда у Мангишлок улусининг ҳукмдори Туй-Хўжани қатл қилди, натижада унинг ўгли Тўхтамишни ўзига асосий рақиб қилиб қўйди.

Урус Хон Сигнокда тахтга даъвогарлар пайдо бўлишининг олдини олиш учун Тўкатемурийлар уругининг деярли қолган қисмини қириб ташлади. Зодагонларнинг қўмағи билан у ўз қучини мустаҳкамлаш йўлини тутди. Ўзини суверен ҳукмдор деб эълон қилиб, ўз қучини зарб қила бошлади.

Олтин Ўрда хони

Бу даврда Олтин Ўрда фуқаролар низолари остида қолди. Улардан фойдаланишга қарор қилиб, Урус Волгабўйи минтақасини ўз қучига қўшиб олишга ҳаракат қилди. Кейинчалик унинг ўзи Мамай ва унинг гумашталарига қарши Олтин Ўрда тахти учун курашга аралашди.

Зодагонларга таяниб, Урусхон 1372 йилда Оқ Ўрдага қуриш қилди ва Олтин Ўрданинг тўлақонли ҳукмдори бўлди. 1370-йилларнинг ўрталарида у Хожи Тархонни (замонавий Астрахан) қўлга олди.

1374 йилда Урус Хон Шарқда бўлганида Сарай-Берқда хон унвонини йўқотди. Черкес

хони унинг ўрнига хон бўлди. Урус Хон Сарай-берк шахрига кайтиб келганида, Мамайнинг ёрдамчиси Булак Хон аллақачон у ерда хукмронлик киларди. 1375 йил июн ойида Урусхон яна Олтин Ўрда хони бўлди. Бирок, тез орада Булак Хон Сарай-Беркени кайтариб олишга ва урус хонни Сигнокке хайдаб юборишга муваффақ бўлди.

Тўхтамиш отасининг ўлими учун касос олиш мақсадида Амир Темурнинг катта кўшини билан Оқ Ўрдага юриш килди. Тўхтамишнинг Сауран шахрига яқинлашиши хақида хабар олган Урус Хон унга қарши иккинчи ўғли Кутлук-Буга бошчилигидаги Олтин Ўрда кўшинини юборди. 1376 йилда Сауран яқинида қонли жанг бўлиб ўтди. Ушбу жанг пайтида Кутлук-буганинг ўзи ҳалок бўлди, аммо унинг аскарлари душман кўшинини мағлуб этишди. Тўхтамиш Самарқандга чекинишга мажбур бўлди.

Амир Темур Тўхтамишга кўшимча кўшин ишониб топширди ва уни яна Сауранга юборди. Бу сафар Урус Хон катта ўғли Токтакияни шаҳарни ҳимоя қилиш учун юборди. Тўхтамиш яна ютқазди ва жанг майдонини ташлаб қолди.

1377 йилда Амир Темур Урус хонга қарши қурашга кўшилди, аммо Урус хоннинг қутилмаган ўлими тўғрисида улар ўртасида қуролли тўқнашув содир бўлмади. Чингизнома маълумотларига кўра, у жанг пайтида Тўхтамишнинг ўғли Жалолиддин томонидан ўлдирилган.

Урусхон ва Алашахоннинг муносабатлари

Баъзи козок тарихчилари, хусусан Радик Темиргалиев, Урусхон ва Алашхонни битта шахс сифатида қарайдилар. Козок хонлари анъанавий равишда Урусхондан келиб чиққанлигини билдиради. Токтакиянинг ўғлидан Урусхоннинг набираси Керей Хон Урусхоннинг бошқа авлоди, Қоирчак хоннинг ўғли ва унинг набираси Барак хоннинг Жанибек Хон лақабли ўғли Абу Саид билан биргаликда козок хонлигининг асосчилари бўлди.

Ўғиллари

- Кутлук-Буга
- Тўктакия
- Темур-Малик

- Кўйричак

Абу Муслим тайёрлади